

Osvrti, prikazi, recenzije

Recenzija

The Disintegration of Yugoslavia
Yearbook of European Studies,
ed. by Martin van den Heuvel and Jan
G. Siccama

Rodopi, Amsterdam — Atlanta, GA
1992, str. 219

Izvorno najavljena tema petog sveska Godišnjaka evropskih studija Odjela za evropske studije Sveučilišta u Amsterdamu bila je »Regije i manjine u Evropi«. Međutim, u studenom 1991. godine organizirani simpozij nizozemskog Instituta za međunarodne odnose »Clingendael«, pod nazivom »Nesigurna budućnost Jugoslavije«, i tragična zbivanja u Jugoslaviji promijenili su predvidenu uredničku politiku, te je ovogodišnji svezak posvećen dezintegraciji Jugoslavije. Osnovna namjera njegovih pokretača, a posebno urednikâ Martina van den Heuvela i Jana G. Siccama, bila je pokušati objasniti proces raspada i potražiti osnovne uzroke neuspjeha jugoslavenske države. Zbog složenosti teme bilo je potrebno zamoliti za vlastiti sud različite djelatnike: znanstvenike i praktičare, povjesničare, novinare, lingviste, teologe, politologe koji bi s različitih, njima svojstvenih, polazišta osvijetlili postavljeni problem.

Tako Ivo Banac u svom prilogu »O izvornima i razvoju koncepta Jugoslavije do 1945. godine« smatra da ideja južnoslavenskog jedinstva nije nikada u potpunosti ni oživjela. Ona se uspješno razvijala u razdobljima stvarnih ili pretpostavljenih prijetnji, a postajala bi nemoćna u trenutku kad je opasnost bila samo unutrašnja. Razvoj jugoslavenske države od 1918. do 1941. i njezino ponovno uspostavljanje 1945. godine upućuje na zaključak da je temeljnu suprotnost između srpskih interesa i interesa ostalih konstitutivnih nacionalnosti bilo moguće

održati u ravnoteži samo putem svojevrstne diktature, odnosno upotrebom nedemokratskih sredstava. Optimalno rješenje moglo se postići potiskivanjem srpskih nacionalnih aspiracija efikasnom dominacijom nad centralističkom strukturom države ili nametanjem federalnog ili kvazifederalnog diktata. Osnovni problem Jugoslavije bio je i ostao srpski problem, jer su srpske nerealne aspiracije predstavljale stalan izvor smutnje. Sve dok se to pitanje ne riješi, prvenstveno od strane samih Srba, neće biti djelotvorne Jugoslavije. S druge strane, njegovo rješavanje otklonit će potrebu postojanja jugoslavenske države.

Geert van Dartel odnos između nacionalnosti i religija u bivšoj Jugoslaviji smatra izuzetno kontroverznom, jer su postojeće slike i predrasude o značaju religije kao determinirajućeg faktora različitih nacionalnih identiteta tako čvrste i međusobno suprotstavljene da se čini gotovo nemogućim iscrpno obraditi ovaj problem.

Postavljajući pitanje je li religija i, ako jest u kojoj mjeri, uzrok trenutnog rata, teolog Geert van Dartel iznosi i elaborira tezu da srpska ortodokсна crkva opsjednuta »... tragičnom sudbinom srpskog naroda u toku povijesti, vidi sebe kao posljednjeg zaštitnika i savjest srpskog nacionalnog identiteta kulminirajući u teologiji srpskog naroda poznatoj kao 'svetosavlje'« (cit. str. 31). Premda je uloga hrvatske Katoličke crkve u stvaranju hrvatskog nacionalnog identiteta i njegova očuvanja u doba kriza neosporna, katoličanstvo u Hrvatskoj ne smatra se fundamentalnom ili ekskluzivnom osnovom hrvatskog naroda, niti je Katolička crkva s tog stajališta odigrala odlučujuću političku ulogu kao konačni politički predstavnik hrvatskog naroda. Nasuprot tome, najpoznatiji srpski ortodokсни teolozi ovog stoljeća, poput Nikolaja Velimirovića, Justina Popovića ili Atanasija Jevtića, izgradili su svoje teološke koncepte na ideji da srpska ortodokсна vjera čini srce srpskoga nacionalnog identiteta i da je,

promatrano s povijesnog gledišta, srpska nacija neprekidno ugrožena, prvenstveno s juga, aspiracijama Albanaca na jezgro srednjovjekovnog srpskog kraljevstva i crkve, i sa sjevera, odakle, po njihovu mišljenju Hrvati i Rimska katolička crkva stoljećima nastoje riješiti »srpski« problem u Hrvatskoj bilo putem eklezijanske unije srpske ortodoksne crkve s Rimom ili brutalnim izgonom i istrebljenjem. Stoga je Srpska pravoslavna crkva vješto upotrijebljena kao korisno sredstvo srbijanske politike.

Esej Paula Shoupa istražuje uzroke i razloge tragedije »jugoslavenskog bratstva i jedinstva« preispitujući komunističku politiku predvođenu Titom prema nacionalnom pitanju u ovoj danas nepostojećoj, državi. Dijeleći svoj rad na tri cjeline, Shoup pruža pregled zbivanja vezanih uz nacionalno pitanje u razdoblju od drugoga svjetskog rata do 1980. godine. Pokušavajući identificirati nedostatke politike komunističkog sistema u rješavanju nacionalnog pitanja, navodi one elemente koji su dijelom pridonijeli izbijanju rata i stupnju izraženog nasilja kakvo nije zabilježeno na evropskim prostorima u cjelokupnom poratnom vremenu. Nakon Titove smrti 1980. godine, jugoslavenskim komunistima pružena je povijesna prilika prijelaza k demokraciji, u doba kad je država još uživala relativni prosperitet. Nesposobna da savlada razlike između liberala i konzervativaca u vlastitim redovima jugoslavenska vodeća partija tog vremena nije iskoristila pruženu mogućnost i dodatno je onesposobljena rastućim razlikama između pojedinih republika. Sve to imalo je za posljedicu krizu sistema i širenje političkog, moralnog i socijalnog vakuma u Jugoslaviji kojeg je upravo nacionalizam sa svim svojim destruktivnim obilježjima popunio 80-ih godina. Ekonomska kriza, smrt Tita i demonstracije na Kosovu potresale su jugoslavenski sistem između 1979. i 1981. Godine 1989. titoistički sistem u potpunosti je diskreditiran, a jugo-republike dovedene pred zid u rješavanju ustavnih reformi, ekonomske politike i demokratizacije političkog sistema. Jedan od osnovnih neuspjeha u rješavanju nacionalnog pitanja jugoslavenske države do 1980.

godine bio je nedostatak otvorenih diskusija o njegovu savladavanju, što je nacionalne vrijednosti učinilo zabranjenim voćem, tim sladm što su više bile proskribirane. Time su narodi Jugoslavije bili prikraćeni za saznanja vlastite povijesti iz kojih bi mogli naučiti o opasnostima nekontroliranog nacionalizma.

Predrag Simić također smatra da su duboka unutrašnja kriza i promjene u Istočnoj Evropi u potpunosti uništili legitimitet jugoslavenskog posttitovskog političkog vodstva i stvorile prostor u kojem su povijesni animoziteti među različitim jugoslavenskim etničkim grupama ponovno stupili na pozornicu. Napori jugoslavenske savezne vlade, osobito njezina premijera Ante Markovića, da izvrše neophodne ekonomske i političke reforme doživjeli su neuspjeh zahvaljujući otporu pojedinih republičkih elita koje su se u sve većoj mjeri okretale nacionalnim pozivima kako bi produžile vlastito trajanje. Simić u nastavku kaže da je, općenito govoreći, kriza u Jugoslaviji bila posljedica djelovanja tri grupe faktora: a) kolapsa specifičnog jugoslavenskog modela socijalizma, b) dubokih i neočekivano brzih promjena u Sovjetskom Savezu i Istočnoj Evropi i c) porasta povijesnih neprijateljstava među jugoslavenskim narodima.

Kako je problem odnosa Srbije i Albanaca s Kosova snažno pridonio dezintegraciji Jugoslavije, Willem Vermeer razrađuje neke od njegovih aspekata. Kombinirajući filološke i povijesne podatke, pruža sliku položaja i odnosa Srba i Albanaca na Kosovu od 19. stoljeća završavajući navođenjem niza citata koji osvjetljavaju kršenje ljudskih prava Albanaca na Kosovu danas.

Premda se u svjetlu tragičnih zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije može činiti provokativnim, Robert Aspeslagh naslovljuje svoj prilog »Trianon Dissolved: the status of Vojvodina reconsidered?«. Kao potvrdu takvog budućeg razvoja na području bivše autonomne pokrajine republike Srbije citira mađarskog premijera Józsefa Antalla, koji je izjavio da će u slučaju da Srbija postane samostalna država biti potrebno preispitati status

Madara u Vojvodini, jer su ovlasti nad pripadnicima mađarskog naroda u Vojvodini Trianonskim ugovorom dodijeljene Jugoslaviji, a ne Srbiji kao nezavisnoj državi.

Dezintegracija Jugoslavije postavila je nov odnos političkih snaga na Balkanu. Njezinim raspadom nastala je nekolicina novih država koje će kao punopravni sudionici međunarodnih odnosa u svom vanjskopolitičkom djelovanju imati vrlo malo zajedničkog s onim što smo poznavali kao jugoslavensku vanjsku politiku čija je srž zapravo bila nesvrstavanje. Posljedice nestanka Jugoslavije, jednog od začetnika i predvodnika pokreta nesvrstanih po sam pokret, te traženje novih saveznika i stvaranje novih veza između država Srednje i Istočne Evrope analizira Radovan Vukadinović, smatrajući da su i nesvrstanost i neutralnost u cjelini neinteresantni koncepti vanjskopolitičkoj orijentaciji bivših socijalističkih država Istočne Evrope.

Posljednja dva priloga doprinosi su nizozemskih autora, diplomata Maartena Laka i znanstvenika Sveučilišta u Leydenu Koena Kocha. Prvi nas uvodi u posrednička nastojanja Evropske zajednice u smirivanju i zaustavljanju krvoprolića u Jugoslaviji, posebno u toku nizozemskog predsjedavanja ovom organizacijom, a drugi donosi poglede zapadnoevropskih političara i javnog mnijenja na jugoslavenski sukob.

Umjesto zaključka, u epilogu najnovijeg Godišnjaka za evropske studije autori iznose tezu da će dezintegracija Jugoslavije, bez obzira na brzinu kojom se ona odvija i angažman vanjskih sudionika, biti dugotrajan proces koji bi mogao destabilizirati prostor ne samo bivše Jugoslavije već i Balkana i Evrope. Stoga je u interesu onih koji žive na područjima nekadašnje jugo-federacije i cijele Evrope djelotvorno sprečavanje budućih i rješavanje sadašnjih konflikata i sukoba, što nalaže još veći angažman i evropskih institucija i organizacija i Organizacije ujedinjenih naroda.

Ksenija Jurišić

Prikaz

A European Central Bank?

Perspectives on monetary unification after ten years of the EMS

Edited by Marcello de Cecco and Alberto Giovannini,

Cambridge University Press, 1989, str. 371

U domaćim razmatranjima aktualnih pitanja nove faze integracije u Evropskoj zajednici, monetarno-financijska problematika, po našem sudu, prilično je zapostavljena. Zbog toga ovim prikazom skrećemo pažnju na zbornik radova nastao kao rezultat međunarodne konferencije u Castelgandolfu 17—18. lipnja 1988. godine pod nazivom »Monetary Regimes and Monetary Institutions: Issues and Perspectives in Europe«.

Zbornik sadrži deset autorskih priloga i rasprave koje su vodene, te završnu panel diskusiju o izgledima za stvaranje Evropske centralne banke. Članice Evropske zajednice odlučile su se za evolutivan proces monetarne integracije koji bi trebao završiti prijelazom Evropskog monetarnog sistema (EMS) u Evropsku monetarnu uniju (EMU).

Zahtjev za uspostavljanjem privredne i monetarne unije susrećemo vrlo rano. Za nju se zalaže Komisijom program razvoja Zajednice (1962), a zahtjev je ponovljen u Inicijativi (1964), Komisijinom Memorandumu (1968), Memorandumu iz 1969. godine (Plan Barré), Izvještaju Savjetu i Komisiji o realizaciji u etapama privredne i monetarne unije (Plan Werner 1970. i 1971) kojim je predviđena puna privredna i monetarna unija, puna konvertibilnost i potpuno međusobno fiksiranje deviznih kurseva valuta zemalja-članica, zaštitom slobodan tok kapitala i mogućnost uvođenja jedne valute za sve zemlje-članice. Izvještaj Delorove komisije (travanj 1989) predviđa formiranje Evropske monetarne unije u tri faze (opširniji prikaz